

dr hab. Zygmunt Kukuła

Bielsko Biała 5. 02. 2023 r.

Wydział Nauk Społecznych

Wyższa Szkoła Administracji

Bielsko Biała

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr Mileny Zajkowskiej

tytuł

Karnoprawne i kryminologiczne aspekty zabójstw dokonywanych przez kobiety

napisanej pod kierunkiem Pani prof. dr hab. Katarzyny Laskowskiej, w Katedrze Prawa Karnego i Kryminologii Uniwersytetu w Białymstoku

Na podstawie uchwały Rady Dyscypliny Nauki Prawne Uniwersytetu w Białymstoku z dnia 16 grudnia 2022 r., zostałem powołany na recenzenta niniejszej rozprawy doktorskiej. Przedstawiona mi do recenzji praca liczy 516 stron, co bez wątpienia czyni ją pracą obszerną. Praca została ukończona w roku 2022.

1. Tematem podjętym w niniejszej dysertacji jest problematyka zabójstw dokonywanych przez kobiety, z punktu widzenia prawa karnego i kryminologii. Łączy ona w sobie elementy dogmatyczne oraz badawcze, z przewagą ilościową tych drugich. Wybór tego tematu a następnie przeprowadzenie procesu badawczego, uznać należy za decyzję właściwą i należycie przemyślaną przez Autorkę. Koresponduje z tym duża doniosłość praktyczna poruszanej tematyki, nie tylko dla rozwoju nauki prawa karnego ale także, dla wzbogacenia dorobku nauk pomocniczych prawa karnego, wśród których kryminologia stanowi nieodłączną i bardzo ważną część składową.

2. Struktura pracy nie nasuwa zasadniczych zastrzeżeń, składa się na nią wprowadzenie, 13 rozdziałów, podsumowanie, bibliografia oraz aneks. W pracy dostrzega się warstwę metodologiczną, dogmatyczną z elementami problematyki historycznej, stricte badawczą gromadzącą dane statystyczne w odpowiednio ujętych grupach, a w dalszej części prezentację zebranego materiału empirycznego, powiązaną z bieżącą oceną tego materiału, co pozwoliło na wypracowanie ustaleń i przedstawienie wniosków końcowych. Są to rzecz jasna ogólne i wstępne spostrzeżenia recenzenta, które zostaną rozwinięte w dalszej części recenzji.

3. We wprowadzeniu do wybranego przez siebie tematu pracy Autorka zaznaczyła, że problematyka ta pomimo swojej obecności w dorobku szeroko pojmowanej literatury naukowej, wciąż nie została wyczerpująco zbadana, z czym bezspornie należy się zgodzić. Podzielić należy też spostrzeżenie Autorki, że poza nielicznymi publikacjami, problem zabójstw dokonywanych przez kobiety podejmowany jest sporadycznie. Dla osiągnięcia zakładanego celu, wykorzystano także literaturę z zakresu metodologii badań społecznych, szeroko rozumianego prawa karnego (materialnego, procesowego i wykonawczego), a w odpowiednim zakresie psychologii, medycyny, socjologii, kryminalistyki, pedagogiki, a zwłaszcza co należy wyeksponować także wiktymologii.

4. Pierwszy rozdział pracy stanowi prezentację metodologii badań, przyjętej przez Doktorantkę w dysertacji. W sposób transparentny przedstawiono cel badań, jakim są zabójstwa dokonane przez kobiety, a w szczególności na czym polega specyfika tych przestępstw popełnianych właśnie przez kobiety, co konsekwentnie jest realizowane na kolejnych etapach procedury badawczej. Na aprobatę zasługuje postawiona przez Autorkę hipoteza główna, tj. „Zabójstwo jest przestępstwem rzadko popełnianym przez kobiety, jednakże cechującym się celowym doborem osób”. Przyjęcie hipotezy w tym kształcie wymagać będzie jednak przedstawienia dowodów, świadczących nie tylko o liczbie zabójstw, co stosunkowo łatwo dowieźć można danymi statystycznymi, ale przede wszystkim udowodnienia istnienia przesłanek, potwierdzających występowanie jakiegoś kryterium wyboru ofiar przez kobiety zabójczynie. Co prawda w pięciu hipotezach szczegółowych, Autorka wprost nie wskazuje kryteriów doboru ofiar, jednakże z zapisów hipotez szczegółowych, tj. nr 3 i 4 (s. 13) płynie sugestia, że ofiary wywodzą się będą z kręgu osób najbliższych, a w dodatku stosujących przemoc domową. Zważywszy na konieczność zapewnienia gwarancji nowatorskiego charakteru badań, zrozumiałym jest sięgnięcie do metody badań aktowych, które jako źródło pierwotne dostarczyć powinno najwięcej materiału, pozwalającego zdiagnozować rzeczywisty stan rzeczy i zweryfikować stawiane na wstępie hipotezy.

Na kanwie zastosowanej w pracy metodzie wywiadu z osobami, stanowiącej uzupełnienie pozostałych metod badawczych, można żywić pewne wątpliwości, czy metoda ta pozwala poznać i właściwie ocenić stany psychiczne respondentów. Konstrukcja i sposób funkcjonowania ludzkiej psychiki, są wciąż w pewnym stopniu trudne do ustalenia nawet dla specjalistów, zawsze zależy to od indywidualnego przypadku. Choć z podanych przez Doktorantkę przyczyn, liczba badanych sprawczyń odbywających karę pozbawienia wolności jest skromna, to jednak wywiady przeprowadzone z wychowawcą, psychologiem więziennym oraz funkcjonariuszem działu ochrony w dużym stopniu niwelują te niedostatki.

5. Drugi w kolejności rozdział, prezentuje ewolucję przestępstwa zabójstwa w polskim ustawodawstwie karnym. Istotnym jest fakt, że temat ten nie został ograniczony wyłącznie do kodeksów polskich powstałych w XX wieku, lecz sięga do najdawniejszych źródeł, zawierających wzmianki o zabójstwach dokonanych w czasach im współczesnych. O ile prezentacja wiedzy stricte historycznej odbywa się we właściwej chronologii czasowej, zawierającej wybrane przykłady zbrodni zabójstwa wraz z ich dokładniejszym opisem, to omawianie przepisów prawnych oraz cytowanie pełnego ich zakresu może nasuwać

wątpliwości, czy jest to do końca zasadne. Oczywiście, poznanie treści zabronionego zachowania i grożącej za to kary kryminalnej jest niezbędne, po to chociażby, aby można było na tym przykładzie porównać je do aktualnego stanu prawnego i wyprowadzić odpowiednie wnioski. Wydaje się jednak że dobrym rozwiązaniem, byłoby zredukowanie prezentacji nieaktualnych już przepisów prawnych o znaczeniu wyłącznie historycznym, i ograniczenie tego rozdziału do bardziej syntetycznej porcji materiału (s.31-45), w mojej ocenie jest on zbyt obszerny. Zabieg ten nie umniejszył by wartości poznawczej tego rozdziału. Charakterystyka odnośnych przepisów kodeksów karnych z 1932 i 1969 roku nie nasuwa istotnych zastrzeżeń.

6. Rozdział trzeci obejmuje aktualne kompendium wiedzy o przepisach karnych, regulujących odpowiedzialność za przestępstwa pozbawienia życia człowieka, włączonych przez Doktorantkę do dalszych prac studyjnych, nad przyjętym zagadnieniem badawczym. Zgodnie z tytułem pracy, ma ona charakter badań kryminologicznych wraz z elementem karnoprawnym. Element ten posiada swoją lokalizację w strukturze pracy, a poprzez zgromadzony w nim materiał o charakterze empirycznym, pozwala na przeprowadzenie właściwej diagnozy pozyskanego w trakcie kwerendy akt sądowych, pakietu wiedzy o zabójstwach, ofierze i sprawcach.

7. Rozdział czwarty stanowi w pewnym zakresie poszerzenie części historycznej, przedstawionej już w rozdziale drugim z tym zastrzeżeniem, że prezentuje on poziom przestępczości z przeszłości, w świetle zachowanych i dostępnych aktualnie źródeł. Autorka ze zrozumiałych przyczyn podchodzi do wartości poznawczej tych przekazów z dystansem, nie pozbawionym uzasadnionego krytycyzmu, wynikającego z ograniczonych źródeł i używanych wówczas zróżnicowanych metod badawczych, oraz niedoskonałej statystyki przestępstw. Zdecydowanie lepszy efekt poznawczy udało się zrealizować, przy opracowywaniu statystyki przestępczości kobiet w dwudziestoleciu międzywojennym, choć i ona nie pozbawiona jest zastrzeżeń, wynikających z przyjętego wówczas sposobu gromadzenia danych. O wiele dokładniejsze są już opracowane przez Autorkę dane statystyczne, o przestępczości kobiet w okresie powojennym. Przydatne do tego zadania i wykorzystane przez Doktorantkę okazały dostępne publikatory, w oparciu o które przedstawiono zarówno odpowiednie wykresy jak i tabele.

Zdecydowanie bardziej rozbudowany został podrozdział, na temat przestępczości kobiet stwierdzonej w latach 1990-2020. Odpowiednio do tego zadania przygotowana została graficzna prezentacja danych statystyki publicznej. Wskazano w niej aktualne tendencje dynamiki przestępczości kobiet. Znajdują się tam uwagi Autorki o spadku dynamiki zabójstw, dokonywanych przez kobiety w skali całego kraju (s. 116), co znalazło swoje potwierdzenie w końcowych ustaleniach badawczych, przeprowadzonych na terenie właściwości miejscowej Sądu Okręgowego w Białymstoku. Śledząc treść tegoż rozdziału nie sposób oprzeć się wrażeniu, o nazbyt obszernym przedstawieniu udziału kobiet w popełnianiu innych przestępstw, nie związanych z przedmiotem badań (s.107-114). Tutaj również należało by przemyśleć, czy nie należało ograniczyć te rozważania, a jedynie na ich marginesie wspomnieć, o innych popełnianych i odnotowanych w statystykach przestępstwach. Interesującym wnioskiem jest uwaga poczyniona na stronie 121, o malejącej przestępczości

kobiet, przy jednoczesnym zwiększaniu się liczby kobiet w ogólnej liczbie podejrzanych. Wskazywać by to mogło na „ukryty wzrost” tego typu przestępczości, w której kobiety niejako powoli „wypierają” mężczyzn, w tej dziedzinie społecznej aktywności.

7. Zagadnienie prezentowane w piątym rozdziale obejmuje etiologię przestępczości kobiet. Badanie czynników kryminogennych przestępczości kobiet jest o tyle utrudnione dla badaczy, gdyż wszelkie teorie kryminologiczne tworzone są głównie dla mężczyzn. Przeszkoda ta została zauważona przez Doktorantkę, która dosyć sprawnie pokonała ją, uzasadniając to opinią nauki kryminologii, w myśl której teorie te można z powodzeniem zastosować także do kobiet. Rozważania na ten temat poprowadzono przez pryzmat trzech głównych teorii: biologicznych, psychologicznych oraz socjologicznych. Problematyka z tym związana zajmuje stosunkowo dużo miejsca, zaś proporcje poszczególnych podrozdziałów uznać należy za właściwie dobrane, bez uszczerbku dla prezentacji pozostałego materiału.

Na pewno jedną z przyczyn popełniania przez kobiety zabójstw, są zachowania czerpiące swoje źródło w agresji, będące rezultatem bądź to frustracji, bądź to doznanej wcześniej krzywdy, choć z pewnością nie wyczerpuje to wszystkich hipotetycznych przyczyn. Podzielić należy uwagę poczynioną w pracy (s. 129), że czynnik sytuacyjny może mieć duży wpływ na zabójstwa dokonywane przez kobiety, w tym stres jako siła napędowa przestępczego zachowania. Bardzo obszernej prezentacji poszczególnych teorii kryminologicznych, towarzyszy brak głębszego odniesienia się Autorki do wykorzystania ich założeń, w procesie wyjaśniania etiologii przestępczości kobiet. Widoczne są oczywiście podjęte wysiłki w tym kierunku (s. 165), jednak mogły by one zostać nieco gruntowniej pogłębione, co bez wątpienia zwiększyło by wartość naukową tej części opracowania. Prawidłowe jest zwrócenie uwagi przez Doktorantkę, że nie istnieje w nauce kryminologii teoria, która wyjaśniała by fakt popełnienia przestępstwa przez kobiety, co potwierdza założenie słuszne poniekąd, o multikausalności czynników kryminogennych, bez rozróżnienia ich ze względu na płeć. W świetle dotychczas przedstawionego materiału zebranego przez Autorkę, wyłania się kilka przyczyn, odpowiedzialnych za powiększającą się obecność kobiet w statystykach przestępczości. Jedną z nich jest postępujący w czasie wzrost udziału kobiet w życiu społecznym, doprowadzający w konsekwencji, do wyrównywania proporcji udziału kobiet i mężczyzn w przestępczym procederze. Zaprezentowane w pracy statystyki przestępczości korespondują z tym ustaleniem badawczym, albowiem rzeczywiście na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat, przyrost udziału kobiet w popełnionych przestępstwach został potwierdzony. Konkluzja rozdziału sprowadza się do przyjęcia, że wszystkie z trzech grup prezentowanych teorii mogą znaleźć zastosowanie przy diagnozowaniu przyczyn zabójstw.

8. Rozdział szósty poświęcony został analizie danych statystyk przestępczości, obejmujących szeroko pojmowane przestępstwa zabójstw, popełnionych w okresie objętym procedurą badawczą. Autorka zasadniczo pozyskała takowe dane z dwóch źródeł. Pierwszym z nich są dostępne publicznie dane statystyki Komendy Głównej Policji, drugim zaś dane przekazane na zamówienie Autorki, z Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku, dotyczące terenu Podlasia. Proporcje przekazanych informacji są mniej więcej rozłożone w podobny sposób, różnią się pomiędzy sobą jedynie poziomem szczegółowości. Pozwoliły one wzbogacić przekaz wiadomości z badanego zakresu, co z kolei pozytywnie wpłynie na dalszy

przebieg ustaleń. W statystycznym ujęciu zabójstw dokonywanych przez kobiety, dostrzega się prawidłową oraz szczegółowo wywiedzioną prezentację, uzupełnioną analizą uzyskanych danych, która merytorycznie na nasuwa zastrzeżeń. Buduje ona w przejrzysty sposób obraz dynamiki badanego zjawiska, poprowadzony z należytą starannością, który świadczy o dobrze przygotowanym warsztacie badawczym. Wynik końcowy potwierdza, że zarówno na poziomie krajowym jak i na odcinku regionalnym - w tym wypadku na terenie Podlasia, zauważalny jest wyraźny trend spadkowy. Wyprowadzenie takich wniosków stanowi udokumentowaną realizację, założonych na wstępie celów pracy badawczej.

9. Rozdział siódmy – Sposoby działania i zachowania kobiet podejrzanych o zabójstwa w świetle wywiadów z funkcjonariuszami Policji, opracowany został na kanwie przygotowanej metryczki, obejmującej aż 55 pytań szczegółowych. Prawidłowo wybrano adresatów wywiadu, jako osób posiadających dobre doświadczenie zawodowe z objętego badaniem tematu. Analizując konstrukcję metryczki za szczególnie przydatną do badań, okazać może się część poświęcona sposobom popełniania przestępstw oraz charakterystyce ofiar zabójstw. Pozostałe elementy składowe, mają raczej charakter uzupełniający. Pewien niedosyt wynika z faktu, że w wywiadzie uczestniczyło tylko dwóch funkcjonariuszy, albowiem poszerzenie tej grupy uczestników, mogło by wzbogacić materiał empiryczny. Być może wynikało to z przyczyn logistycznych, a także specyfiki pracy funkcjonariuszy i podejścia do faktu prowadzenia badań, ze strony ich przełożonych, na co niestety Doktorantka nie miała wpływu, a co za tym idzie, nie można o to do Niej kierować uwag krytycznych.

Rozdział dokumentuje treść wypowiedzi osób uczestniczących w wywiadzie. Z jednej strony skutkować to może nazbyt szerokim zakresem danych, przechodzącym miejscowo na peryferia tematyki badawczej, z drugiej zaś wymusza konieczność uważnej lektury treści wypowiedzi. Niezaprzeczalnie uzyskany z tego źródła materiał empiryczny stanowi ciekawy fragment, wzbogacający pogląd na specyfikę zabójstw, w których sprawczynią jest kobieta. Rzecz jasna nie wszystkie wiadomości, uwagi czy spostrzeżenia, nadają się do naukowego wykorzystania. Trzeba mieć świadomość, że są to subiektywne częstokroć opinie osób, uczestniczących w procesie wykrywczym, zbudowane na zawodowym, nieco intuicyjnym podejściu do tej tematyki, luźno powiązanych z wymogami stawianymi w pracy naukowej. Dopiero wnikliwa weryfikacja odpowiedzi na zadane pytania, pozwolić może na zaadoptowanie tych wiadomości, do poszerzenia materiału zgromadzonego w dysertacji. Z pewnością zebrany przez Autorkę w tym rozdziale materiał, okaże się pomocny przy ustalaniu czynników kryminogennych przestępczości.

10. Rozdział ósmy zatytułowany: Mechanizm zabójstw dokonywanych przez kobiety w świetle wyników badań aktowych, zasługuje na szczególną uwagę. Wynika to nie tylko z jego obszerności ale z tego, że odzwierciedla on pracę Doktorantki na zasadniczym materiale badawczym, tj. akt spraw karnych Sądu Okręgowego w Białymstoku. Bezspornie materiał pochodzący z tego źródła, zawsze stanowi solidną platformę ustaleń empirycznych, i wyprowadzonych na tej podbudowie ustaleń końcowych. Ankieta badawcza każdej przeznaczonej do tego celu sprawy sądowej, podzielona została przez Autorkę na cztery umownie wyodrębnione części. Spośród nich na analizę zasługują dwie: charakterystyka sprawczyń zabójstw oraz charakterystyka czynu, albowiem pozostają one ze sobą w ścisłych

relacjach. W części obejmującej charakterystykę sprawczyń oprócz standardowo przyjętych parametrów, wykorzystanych do stworzenia swoistego portretu, sylwetki tej osoby, słusznie włączono zbadanie relacji sprawczyń z ofiarami, podłoże konfliktu czy napięcie, mogące skutkować późniejszym przebiegiem wydarzeń, stawiających kobiety przed organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości.

Wśród okoliczności uwzględnianych w prowadzonej diagnozie, znalazło się przyznanie się sprawczyni do winy. To dosyć istotna kwestia, choć z punktu widzenia zasad procesu karnego, nie odgrywa ona pierwszorzędного znaczenia. Nawet zaprzeczanie udziału w zabójstwie czy też całkowite milczenie oskarżonej, nie stanowi przeszkody w poczynieniu prawidłowych ustaleń faktycznych i wydania sprawiedliwego orzeczenia. Tym niemniej ustalenia w tej kwestii nie pozostaną obojętne dla badań naukowych. Wyjaśnienia podejrzanej (oskarżonej), stanowią jeden z wielu dowodów w sprawie. Znając specyfikę postępowań karnych nie można tracić z pola widzenia, pojawiających się często zmian w kwestii przyznania się do winy oskarżonych. Z reguły, najpierw przyznają się do zarzucanego im czynu, po czym w efekcie przemyśleń wspomaganych przez obrońców, następuje zmiana ich stanowiska i zaprzeczanie swojego udziału w przestępstwie. Nazywa się to dosyć ogólnie linią obrony oskarżonego. Nie wnikając głębiej w tę kwestię o charakterze procesowym, trzeba zauważyć, że stanowi ona ciekawe poglądowo zagadnienie. Pozwala wnikliwiej ocenić osobowość sprawcy, jego inteligencję, pomysłowość, czasami nastawienie psychiczne, zdolność do manipulacji, odsłaniając przy tym dokładniej swoją osobowość.

W procesie badawczym Autorka ograniczyła się do wskazania, czy sprawca przyznał się do winy. Tymczasem można było prześledzić tę kwestię, badając zachowanie się oskarżonej na przestrzeni całego procesu karnego. Mielibyśmy wtedy dodatkową informację, czy przyznanie się do winy na początku sprawy, było konsekwentnie realizowane aż do prawomocnego zakończenia sprawy, czy też zmieniała ona podejście w tej kwestii. Wskazany cel można było w łatwości osiągnąć, czytając zapisy protokołów przesłuchań w postępowaniu karnym, przed prokuratorem czy policjantem, a także zapisy protokołów rozpraw, w których oskarżona składała wyjaśnienia, odnosząc się do występujących w sprawie dowodów. Dodatkowym źródłem wiedzy byłyby apelacje kierowane przez obrońców oskarżonych, w których podnosić musiano by okoliczności podważające winę podsądnej. Czasami oskarżeni zmierzają do przerzucenia całości lub części winy na innych, próbując siebie uwolnić od grożącej im kary. Drugim pomocnym źródłem wiedzy w tym zakresie, pozostają uzasadnienia orzeczeń sądowych, w których sąd ocenia wiarygodność dowodów, w tym wartość i prawdziwość wyjaśnień oskarżonego, a w szczególności spójność, logikę i konsekwencję składanych wyjaśnień na każdym etapie procesu. Zdobycie tej wiedzy byłoby cennym pogłębieniem budowanego obrazu sprawczyń zabójstw. Pomimo zasygnalizowanej uwagi, Autorce nie można zarzucić braku wnikliwości, w tworzeniu sylwetki skazanych za to przestępstwo kobiet. Autorka zachowuje pełną kontrolę nad prowadzonymi badaniami, czego świadectwem jest porównanie zebranych dotąd i opracowanych danych statystycznych, z ustaleniami wynikającymi z kwerendy akt sądowych (s. 215), tj. zgodność z ustaleniami poczynionymi w rozdziale VI rozprawy doktorskiej. Ilustrację badań aktowych stanowią zwarte charakterystyki wybranych postępowań karnych, prezentujące przebieg

inkryminowanych zachowań (s. 216-222). Trzeba również zwrócić uwagę na drobny błąd stylistyczny, popełniany dosyć często przez Doktorantkę, a szczególnie często powtarzany w treści tegoż rozdziału. Chodzi w tym przypadku o posługiwanie się terminem „zeznaje”, w odniesieniu do podejrzanych (oskarżonych), (s. 219 i następane). Otóż podejrzana nie zeznaje a składa wyjaśnienia, zeznanie może złożyć tylko świadek, względnie biegły. Zostało to co prawda post factum skorygowane przez Autorkę (s. 263), jednakże błąd ten pojawił się ponownie na kolejnych stronach dysertacji (s. 269). Uwaga ta zmierza w kierunku uporządkowania terminologii, którą Doktorantka posługuje się pracy. Omawiany rozdział kończy się wypracowaniem uwag końcowych, dokładnie przedstawiających zebrany tą drogą materiał poznawczy. Potwierdzają one złożoność popełnianych przez kobiety przestępstw, czego ilustracją jest brak możliwości jednoznacznego wskazania jednego typowego modelu zabójstwa, charakterystycznego dla wszystkich kobiet.

11. Dziewiąty rozdział gromadzi ustalenia badawcze, pozwalające spojrzeć na zabójstwo z perspektywy jego sprawcy. Podstawę ustaleń w tej mierze stanowi wywiad ze skazanymi kobietami, jest nim według Autorki wywiad pogłębiony. Przed zapoznaniem się z zebrany materiał, podobnie jak w przypadku wywiadów z funkcjonariuszami Policji. tak i tu ocenić należy, że kwestionariusz ten został starannie opracowany. Zawiera on szczegółowe pytania ułożone w pięciu częściach. Trzeba mieć świadomość o czym zresztą sama Doktorantka przypomina, że wywiady ze skazanymi obarczone są w dużym stopniu wadami. Wynikają one z faktu, że skazane przedstawiają własną wersję przebiegu wydarzeń i swoją rolę w przestępstwie, a to zawsze rodzi pokusę do zniekształcenia tego przekazu. Trafne jest spostrzeżenie Autorki, że odczucie osadzonych – skazanych kobiet, nie zawsze będą tożsame ze stanem faktycznym (s. 287). Przedstawiony materiał jest niewątpliwie obszerny, chociaż z drugiej strony ograniczony, za sprawą udziału w badaniu tylko dwóch osadzonych. Jego wartość poznawcza uznana została przez Doktorantkę, jako materiał wyłącznie dopełniający dane, uzyskane z lektury akt spraw sądowych. Potwierdza to zdolność Autorki do analizy krytycznej, zebranego w procesie badawczym materiału, podnosząc tym samym warsztat pracy naukowej na odpowiedni poziom.

12. Kolejny dziesiąty rozdział poświęcony został ofiarom zabójstw, w świetle teorii i wyników badań empirycznych. Stanowi on warstwę wiktymologiczną przygotowanej pracy. Włączenie wątku wiktymologicznego do badań jest ze wszech miar słuszne, i z tego względu zasługuje na pozytywną ocenę. Rola ofiary w genezie przestępstwa stanowi istotne zagadnienie, chociażby dla profilaktyki w zapobieganiu niektórym typom przestępstw. Aspekt wiktymologiczny przedstawiony został przez autorkę, poprzez prezentację teorii tej dyscypliny naukowej, rezultatów badań akt sądowych, a także wywiadów eksperckich z funkcjonariuszami Policji, oraz pogłębionych wywiadów z osadzonymi. Dosyć wnikliwie jak pozwalała na to zawartość akt sądowych, pozyskano dane cząstkowe na temat ofiar zabójstw, co umożliwia stworzenie usystematyzowanego portretu ofiary. Można się zastanowić nad kolejnością zamieszczonych w tym rozdziale podrozdziałów, tj. czy teorie przyczynienia się ofiar do popełnienia przestępstwa z § 2, nie powinny znaleźć się na początku rozdziału, a wyniki uzyskane z akt sądowych w następnej kolejności. Niemniej jednak dla poznania badanego zagadnienia nie jest to sprawa kluczowa. Przedstawione teorie wiktymologiczne

znalazły się w odpowiednio dobranych proporcjach, stanowiąc syntezę warstwy naukowej tego zagadnienia. Bardzo interesujący jest ostatni podrozdział, w którym Doktorantka podejmuje wysiłek w kierunku zbadania roli ofiary, w genezie zabójstwa dokonanego przez kobietę. W tym celu zwraca uwagę na ujawnione potencjalne przesłanki, mogące być za ten stan rzeczy odpowiedzialne. Generalnie są one skoncentrowane na występowaniu uzależnień alkoholowych, doznanej przemocy w rodzinie ze strony sprawcy a późniejszej ofiary, oraz wadliwie funkcjonującej pomocy ze strony instytucji państwowych. Przedstawione ustalenia zmierzają w kierunku potwierdzenia prawidłowości wskazanych czynników, jako odpowiedzialnych za stanie się ofiarą zabójstwa. Wskazują na to wyniki, z których dowiadujemy się, że prawie 67 % ofiar, było uzależnionych od alkoholu.

13. Rozdział jedenasty dotyczy diagnozy reakcji wymiaru sprawiedliwości, wobec skazanych zabójczyń. Przedmiotem oceny jest aktualna polityka karna wobec skazanych zabójczyń w okresie objętym badaniem, przez pryzmat statystyki prawomocnych skazań. Do tego zadania wykorzystano dane statystyczne, prezentowane przez Ministerstwo Sprawiedliwości oraz Centralny Zarząd Służby Więziennej. Obraz skali tego problemu dotyczący kobiet, przedstawiony został na tle ogółu skazanych, w którym prymat wiodą skazania mężczyzn. Jest to założenie słuszne, pozwala bowiem na uchwycenie dynamiki skazań kobiet w badanym okresie, Tendencja ta jak widać z przedstawionego wyliczenia i zbudowanego wykresu, wykazuje kierunek wzrostowy, przynajmniej w skali kraju. Dla ilustracji, w tabeli 94 porównano wielkości danych odnośnie kobiet, odbywających karę pozbawienia wolności za ogół przestępstw, z wyodrębnieniem skazanych za zabójstwa. Tak duża liczba przebywających w zakładach karnych kobiet, wynika rzecz jasna ze stopnia społecznej szkodliwości czynu, mierzonej wysokością ustawowego zagrożenia karą. Oddzielną statystykę w odniesieniu do badanego terenu, przedstawiono w drugiej części rozdziału. Została ona zbudowana na analizie orzeczeń sądów obydwu instancji, przyjętej kwalifikacji prawnej zarzucanych czynów, wysokości prawomocnie orzeczonych kar, różnic w wysokości kar wymierzonych w postępowaniu przed sądem II instancji. Wyprowadzone tym sposobem wnioski końcowe, prawidłowo odzwierciedlają stan faktyczny.

14. Rozdział dwunasty zajmuje się opisem funkcjonowania skazanych zabójczyń w zakładzie karnym, na podstawie wywiadów z funkcjonariuszami Służby Więziennej. Swoim zasięgiem dopełnia on badaną problematykę, z punktu widzenia wykonywania orzeczonej kary pozbawienia wolności. Część empiryczna poprzedzona jest omówieniem sytuacji prawnej skazanych, w świetle regulacji aktualnego kodeksu karnego wykonawczego. W następnej kolejności, za pomocą odpowiednio przeprowadzonego wywiadu z psychologiem więziennym, badano osobowość sprawczyń, a następnie proces adaptacji skazanej do warunków zakładu karnego, oraz prognozy dotyczącej przyszłości skazanych poza zakładem karnym. W przygotowanym do tego celu odrębnym scenariuszu takiego wywiadu, najwięcej pytań nawiązywało do adaptacji skazanej do warunków zakładu karnego. Wydaje się z punktu widzenia celów pracy za celowe, aby przesunąć ciężar diagnozy jednak na szersze zbadanie osobowości sprawczyń, przez co można by uzyskać większą ilość danych, pozwalających na przybliżenie okoliczności popychających skazane do zabójstwa. Problematyka adaptacji z punktu widzenia celów niniejszej pracy, powinna raczej stanowić margines zainteresowania

badacza, tym niemniej rozdział ten zawiera odpowiednią porcję wiadomości, dających możliwość poczynienia reprezentatywnych ustaleń. Wywiad z psychologiem z pewnością gwarantuje przekaz wiedzy, na odpowiednim poziomie profesjonalizmu, dlatego należy krok ten ocenić pozytywnie. Jednym z wniosków jakie wyprowadzono tym sposobem jest opinia, według której z punktu widzenia pracy psychologa, praca z kobietami skazanymi za zabójstwo nie różni się od pracy, z osadzonymi za inne przestępstwa. Różnice dotyczą przypadków jednostkowych. Podjęte wysiłki badawcze potwierdziły wniosek wyprowadzony z analizy spraw karnych, że każda kobieta która dokonała zabójstwa, charakteryzowała się jakimś zaburzeniem psychicznym lub nieprawidłową osobowością. Warte zaznaczenia jest podjęte w pracy zadanie, zbadania prognozy co do przyszłości skazanych zabójczyń poza zakładem karnym, po jego opuszczeniu w wyniku odbycia zasądzonej kary lub zastosowania środka o charakterze probacyjnym.

15. Trzynasty, ostatni rozdział, obejmuje zapobieganie i przeciwdziałanie zabójstwom popełnianym przez kobiety. Rozdział ten według koncepcji Doktorantki ma być ostatnim etapem, zmierzającym do zakończenia analizy i badań, obejmuje on profilaktykę kryminologiczną. Tematowi temu Autorka poświęca w pracy sporo uwag, proporcjonalnie do wagi zagadnienia. Zaprezentowano istniejące obecnie przedsięwzięcia organów i instytucji państwowych, podejmowane na rzecz zapobiegania i przeciwdziałania zabójstwom popełnianym przez kobiety w Polsce. Niestety, śledząc rozważania Doktorantki nie sposób podważyć poczynionych przez Nią w pracy ustaleń, że całokształt tych przedsięwzięć nie został ukierunkowany na przeciwdziałanie zabójstwom dokonywanym przez kobiety. Mamy więc w tym obszarze wyraźną lukę programową, którą należałoby zminimalizować. Pojawia się w związku z tym autorski projekt profilaktyczny, służący do eliminacji czynników ryzyka popełnienia takich przestępstw, jednak sam w sobie nie daje on gwarancji rozwiązania problemu. Projekt ten zatytułowany jest „Świadomie przez życie, w zgodzie z samym sobą”. Jednym z kilkunastu celów autorskiego projektu, jest wsparcie umiejętności rozpoznawania swoich emocji i weryfikacja obrazu samego siebie. Projekt adresowany jest do szerokiego kręgu podmiotów, zaś w roli prowadzących Autorka widzi psychologów, pedagogów, terapeutów. Realizacja projektu odbywa się w cyklu 8 faz. Zostały one dosyć dokładnie w pracy przedstawione. Oceniając przedstawiony projekt należy przyznać, że jest on wyrazem kreatywności Doktorantki i wyciągania wniosków, z poczynionych wcześniej ustaleń badawczych. Łączy w sobie wcześniejsze najistotniejsze elementy, mające zapewnić powodzenie przyjętemu projektowi, toteż z całą pewnością byłaby to cenna wskazówka adresowana do praktyków, zajmujących się taką problematyką.

16. Autorka już w części końcowej wspomina o Niebieskiej Karcie, stwierdzając zaraz potem, że choć nadal stanowi podstawowe źródło informacji o przemocy w rodzinie, to wymaga ona pewnej poprawy (s. 453). Niestety, nie podała Ona w jakim kierunku czy zakresie, zmiany te powinny zostać dokonane. Dlatego już w dyskusji nad rozprawą, należałoby podjąć próbę udzielenia odpowiedzi na to pytanie. Drugą kwestią wynikłą z wnikliwej lektury przygotowanej rozprawy, jest kwestia przeprowadzenia prognozy dynamiki zabójstw z udziałem kobiet w nieodległej przyszłości, a właściwie jej brak. Nie są znane przyczyny dla których Doktorantka kwestię tę pominęła. Z punktu widzenia podjętego w

dysertacji tematu (czynniki kulturowe, wpływ sytuacji kryzysowych, epidemie, izolacja, konflikt zbrojny zewnętrzny), nie sposób chociażby w podstawowym zakresie, nie pokusić się o poczynienie prób przybliżenia tego wątku. Dlatego w ramach dyskusji nad pracą należy zapytać Doktorantkę, czy jest możliwym poczynienie takiej prognozy, jeśli tak to w jakim zakresie, z jakim poziomem dokładności, a gdyby okazało się to niemożliwe, jakie przyczyny są za to odpowiedzialne.

W podsumowaniu Autorka odnosi się do weryfikacji postawionych na wstępie hipotez badawczych. Hipoteza główna została w całości potwierdzona przez ustalenia badawcze. Z kolei hipotezy szczegółowe zostały poprzez ustalenia badawcze potwierdzone jedynie częściowo. Przyczyny takiego rezultatu zostały wnikliwie przedstawione i umotywowane przez Doktorantkę. Tok rozumowania Autorki jest należycie poparty argumentami, płynącymi ze zgromadzonego materiału badawczego, wywody w tym obszarze są klarowne, przekonujące, i od strony przyjętego warsztatu badawczego należycie uzasadnione, należy więc je zaakceptować. Konkluzje przedstawione w tej części rozprawy, uznać należy za dobrze uzasadnione w treści pracy, mające jednocześnie charakter nowatorski. Literatura wykorzystana przy tworzeniu pracy, świadczy o dobrej znajomości publikacji naukowych z tego zakresu, jak i znaczących poglądów przedstawicieli nauki prawa karnego oraz nauk pomocniczych prawa karnego, jak kryminologii i wiktymologii.

17. Autorka na ogół sprawnie operuje językiem, posługując się odpowiednio dobranym słownictwem, które właściwie oddaje sens przygotowanego przekazu naukowego. Tym niemniej uważna lektura treści, wykazała w niektórych jej fragmentach pewne potknięcia słowne i niezręczności, których nie ma zbyt wiele. Przykładowo na stronie 23 widnieje zapis „ W związku z tym, że poruszano tematy trudne i bolesne ale respondentki dość chętnie udzielały odpowiedzi”, co wymagało by interwencji Doktorantki w kierunku poprawienia sensu zdania. Z kolei na stronie 21 napotkano następujący zapis „Pod względem organizacyjnym był to najtrudniejszy ze wszystkich badań”, co też należałoby odpowiednio przeredagować. Na stronie 386 pojawia się zapis „Kluczą kwestią jest wzięcie odpowiedzialności ...”, to również wymagałoby korekty Autorki. Napotkano także w niektórych fragmentach tekstu zdania dosyć rozbudowane, które warto byłoby oddzielić znakami interpunkcyjnymi, aby czytanie tekstu przebiegało nieco płynniej. Zasygnalizowane usterki w żadnym stopniu nie wpływają jednak, na wartość przygotowanego dzieła i poczynionych ustaleń badawczych.

18. Na fundamencie przedstawionych powyżej spostrzeżeń należy wspomnieć, iż tematyka z tego akurat zakresu nie znalazła się w obszarze pogłębionego zainteresowania naukowego. Szczególnie widoczne jest to w przypadku publikacji naukowych, badających zjawisko pojawiające się na wybranym obszarze RP. Literatura z tego tematu pochodzi w zdecydowanej większości, jeszcze z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia, a publikacje najnowsze stanowią wciąż znikomy jej fragment. Fakt ten podnosi rangę powstałej dysertacji. Poważnym atutem przemawiającym za jej wyróżnieniem jest chociażby, przeprowadzenie obszernych wywiadów eksperckich, pozwalających na wzajemną kontrolę przeciwstawnych częstokroć relacji, prezentowanych przez skazane oraz pracowników Służby Więziennej. Objęcie zakresem prac badawczych mniejszego obszaru kraju, może zawęzić z

poзору poczynione ustalenia, jednakże zaletą tego zabiegu staje się ich zdecydowanie większa dokładność. Można zakładać, że według przyjętego przez Autorkę schematu badawczego, możliwe jest przeprowadzenie takich samych badań na innych obszarach kraju. Wtedy byłaby możliwość porównania, uzyskanych w tak przeprowadzonym schemacie ustaleń naukowych. Praca wykazuje dużą doniosłość społeczną, stanowi wartościowe źródło wiedzy dla pracowników zajmujących się opisywaną problematyką. Temat jest bardzo aktualny w czasach nam współczesnych, czego dowodem są liczne chociażby doniesienia o zabójstwach dokonywanych przez kobiety, a zwłaszcza gdy ich ofiarami stają się dzieci, co budzi uzasadnione społeczne zainteresowanie. Mając na uwadze duże walory praktyczne oraz przydatność wyników badań dla praktyki jak i nauki, wnioskuję o jej wyróżnienie i publikację.

19. Zmierzając do konkluzji zawartych w recenzji uwag, jej merytorycznej oceny, nie wyłączając także i kwestii wymagających wyjaśnienia w dyskusji nad nią, stwierdzam, że przedstawiona przez Panią mgr Milenę Zajkowską rozprawa doktorska jest opracowaniem bardzo wartościowym, potwierdzającym wiedzę Doktorantki i umiejętności prowadzenia samodzielnej pracy naukowej. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie przez Autorkę problemu naukowego, ma charakter nowatorski, spełnia wymogi stawiane tego typu pracom zgodnie z art. 187 ust 1 i 2 ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022, poz. 574 z późn. zm.), dlatego też wnoszę o dopuszczenie jej do dalszego procedowania, jednocześnie powołując się na przedstawione argumenty, dodatkowo wnoszę o jej wyróżnienie i publikację.